

Prohibition of Interest in Islam

İsmail Yüksek^{1,a,*}

Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 28.11.2022

Accepted : 11.01.2023

Keywords:

Interest

Riba

Cruelty

Reason

Trade

Kalal and (haram)

ABSTRACT

Allah offered all the blessings he created on the earth and the heaven and between them to make his servants use of them. Individuals and society impose themselves some rules which bring benefits to them and move away the loss. He will make happy in the Paradise who holds in high esteem the religion of Islam He chooses for his servants, and transform in fuel and firewood in the Hell for ever who turns a blind eye to it. In this article, in the lights of the Quran and the Sunnah and the opinions of the scribes who understand them well, I touch on the description of the riba (interest), its varieties, its explanations, that is a cruelty and ill-gotten (haram) gain, that the only divine religion which hasn't any controversy in this subject is Islam, reasons and wisdoms of its wrongness, that various fallacies and peccable opinions of some people who count riba as licit contradict with the religious texts, that first of all, Muslims have to abandon one of the bigger sin which is the interest and its foundations, they have to construct their own institutions and banks as cooperation, solidarity and lending without interest (qard al hasan) and to activate them is necessary. To make the trade contract halal, it must be based on the self-determination, consent and profit for each one of the two parts, it must be free of harams (wrongs) like adulteration, lie, exaction, theft and gamble, the sold product has to satisfy conditions like not being useless, detrimental and disvalue etc.. The surplus either in properties or in terms which is the interest as one-side advantage in bilateral contracts is also considered as haram. Actually in the Ayat 279 of Surah Al-Baqarah: "...you do no wrong, nor are you wronged" , it's said that the reason of the forbiddance of the interest is the cruelty, in other words, misappropriating someone else's properties.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 5(2): 145-155, 2022

İslam'da Fâiz Zulmünün Haram Kılınması

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 28.11.2022

Kabul : 11.01.2023

Anahtar Kelimeler:

Fâiz

Ribâ

Zulüm

İllet

Alışveriş

Helal ve haram kazanç.

ÖZ

Allah; yer, gök ve o ikisinin arasında yarattığı bütün nimetleri insanların faydalanması için onlara sunmuş, insanlar da bu nimetlerden istifade ederken kendilerine fayda getirecek ve kendilerinden zararları def edecek yasalar koymuştur. Neticede kulları için seçtiği bu yasalara uyanları dâreyinde mutlu kılacağını vadedmiş, onları görmezlikten gelenleri de dünyada geçim sıkıntısı, ahirette ise ebedî azapla tehdit edeceğini söylemiştir. Bu makalemizde, Kurân ve Sünnet metinlerinin ve onları iyi anlayan fukahânın yaptığı icihadların ışığı altında, ribânın (fâizin) tarifini, çeşitlerini, açıklamalarını, zulüm ve haram kazanç olduğunu ve bu konuda tek semavî din olan İslâm'da bir ihtilâf olmadığını, haram olmasının illetlerini ve hikmetlerini, çeşitli muğalatalar ve fasit görüşlerle ribâyı mübah saymaya çalışanların sözlerinin naslarla çeliştiğini, Müslümanların öncelikle en büyük günahlardan biri olan fâizi ve müesseselerini terk edip kendi yardımlaşma, dayanışma, fâizsiz ödünç verme (kard-ı hasen) kurumlarını ve bankalarını kurup aktif hale getirmelerinin vâcip olduğuna temas edilmiştir. Alışveriş akdinin helâl ve sahih olabilmesi için alışverişin iki taraftan her birinin hür irâdesi, rızâsı ve menfaatine dayalı olması, alım ve satımın; aldatma, yalan, gasb, hırsızlık ve kumar gibi haramlardan ârî olması, satılan şeyin mal sayılabilmesi ve bunun için de malın faydasız, zararlı ve kıymetsiz olmaması gibi rükün ve şartları vardır. Rükünlerden birinin olmaması durumunda, batıl olan akdin varlığından söz edilmez iken, akdin vasıflarından olan bir şartın ihlâli de akdi fâsit ve haram kılar. Ancak fâsit şartın izâle edilmesi durumunda akdin sahih olması ve helâla dönüşmesi mümkün olmaktadır. İkili sözleşmelerde sadece tek tarafın lehine şart koşulan, gerek malda gerekse vâ' dede hiçbir karşılığı olmayan "fazlalık" da, yani "fâiz" de Bakara sûresinin 275. âyetinde haram kılınmış, 279. âyetinde ise "...ne zulüm yapınız, ne de zulme uğrayınız." buyrulurken fâizin yasaklanma sebebinin zulüm, yani başkalarının mallarını haksız yolla alma olduğu söylenmiş, ayrıca fâizden tövbe edip vazgeçenin de, daha önce yapmış olduğu fâizli ve fasit akdinin sahih akde dönüşeceğine işaret edilmiştir.

^a ismail.yuksekk@usak.edu.tr

^{id} <https://orcid.org/0000-0003-0270-6181> |

İslâm'da Helâl ve Haram Kazancın Önemi

İslam dîni helal rızık kazanmaya, haram rızıktan kaçınmaya çok önem vermiştir. “Helâl ve haramları bilme ilmi” diye bilinen fıkıh ilmi, önemine binâen ortaya çıkmıştır. Şâri’ hazretleri alışverişin hükmü hakkında şöyle buyurmuştur: “Allâh, alışverişi helâl, fâizi de haram kıldı.”¹ Allâh Teâlâ bir başka ayetinde de: “Ey (Allâh’a, Rasûlüne ve getirdiklerine) îmân edenler! Mallarınızı aranızda bâtil, gayr-ı meşru’ yollarla yemeyiniz. Ancak karşılıklı rızâyâ dayanan ticâret bunun dışındadır.”² buyurmuştur. Ticaret kâr amaçlı alım ve satıma denilir. Bu Ayet-i Kerîme mantûku ve mefhûmuyla alışverişin akdinin rükünlerinin dördüne de işaret etmiştir; satılık mal ve bedeli, alıcısı ve satıcısı, onların karşılıklı rızaları ve rızalarını ifade ettikleri sözleşme meclisinin bulunmalarıdır.

Allâh’ın elçisi Muhammed (s.a.v.) de mü’minlere, hayatlarının her safhasında kendisine iktidâ ve ittibâ’ edecekleri örnek ve güzel bir insan, eşsiz bir rol-model olmuştur. Bizzat kendileri alışveriş yapmış, borçlanmış, ticaret ve ortaklık yapmış, rehin vermiş³, rızıkını helâl ticâretle temin etmiş, haramlardan sakındırmış, insanları da ticâret yapmaya teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: “Dünyada çok dürüst, sözüne ve işine güvenilen tâcir; âhirette nebîlerle, sıddıklarla ve şehitlerle beraber olacaktır.”⁴ Allâh ve Elçi’si bu ve bunun gibi birçok nasslarda özellikle helâl ticâret yapmaya teşvik etmiştir.

Allâh’ın kitaplarına ve Elçi’lerine îmân etmiş mü’minlerin, Kur’ân ve sünnetin getirmiş olduğu ticârî kuralları, haram veya helalleri, kalpleriyle tasdik etmeleri îmânlarının gereği; hükümleriyle amel etmeleri de Müslüman olmalarının gereğidir. İslam iktisâdının ve siyâsetinin ihmal edilmemesi gereken üçüncü bir boyutu daha vardır. O da Mü’minlerin inanç, amel ve ahlak noktasında Allah’ın rızasını kazanmaya odaklanmaları, her an O’nun huzûrunda ve gözetiminde olduklarını hissederek her şeyi ihsan ve i’tinâ ile eksiksiz, en güzel şekilde yapmaları ve güzel ahlak sahibi olmalarıdır. Bu prensip ve ilkeler insanları dünyada başarılı, cennette de mutlu kılacaktır.

Şâri’ hazretlerinin haram kılıp yasakladığı alışverişler bağlamında; tek tarafın menfaatine dayanıp iki tarafın hür irade ve rızalarına dayanmayan,⁵ sadece dünyevî kazanç sağlarken Allâh’ın zikir ve ibadetinden alıkoyan ve O’nu unutturan,⁶ sözleşme ve akdın maksadına ve şartlarına aykırı olan,⁷ satıcı ile alıcının arasını çekişme, kavga ve

mahkemeye götürecek şüpheli alışverişler⁸ sayılmıştır.

Yine aynı bağlamda haksız kazanca, sömürüye, aldanma ve aldatmaya götüren hileli sözleşmeler, fâizli muameleler, hırsızlık, gasb, rüşvet alıp vermek, karaborsacılık, yalan ve dolandırıcılıkla, çeşitli ayak oyunları, kumarla yapılan ticaretler, içki, zina, kâhinlik parası, lâşe eti, domuz gibi mal sayılmayan, faydasız hatta zararlı şeylerin alım satımı da, ister bâtil olsun isterse fâsid olsun haram kılınmış ve yasaklanmıştır.⁹

Kâinattaki her zerreyi yaratan,¹⁰ kullarının menfaat ve maslahatını en iyi bilen¹¹ Allâh, onlara güzel şeyleri meşru’ kılmış, pis iğrenç ve zararlı şeyleri de haram kılmıştır.¹² Allâh, yaptıklarından hesaba çekilmeyen, ancak kullarını da hesaba çekendir.¹³ Mahşer günü her kuluna, malını nerelerden kazandığının ve nerelerde harcadığının hesabını soracaktır.¹⁴ Allâh kendi getirdiği dininde ve nizamında, eksiklikten, yanlışlıktan, insanların ona alternatif olarak koydukları şirkten ve ortaklıktan da uzaktır, beridir.¹⁵

Ömer (r.a.), halife olunca tâcirlerle şu talimatı vermiştir: “Kendi ticâretinde islâmî hükümleri bilmeyen kimse, bizim çarşı ve pazarlarımızda alışveriş yapmasın. Çünkü bilmemesi yüzünden fâize, harama düşebilir.”¹⁶ Buradan anlıyoruz ki iktisadi hayata atılan her bireyin, helal ve haram kazanç yollarını iyi bilmesinin üzerine farz-ı ayın olduğunu bilmesi, hak ve adalet taraftarı şuurlu bir mü’min olması ve bunun yanında ahlakî ve manevî değerlerle donanımlı olması şarttır.

Sa’d b.Ebî Vakkâs’ın (r.a.): “Ey Allâh’ın elçisi! Allâh’ın beni bütün duâlarını kabul ettiği kullarından kılması için Allâh’a duâ et.” demesi üzerine Nebi (s.a.v) şöyle buyurdu: “Ey Sa’d! Helal lokma yersen, duası kabul olunan kişilerden olursun. Vallâhi kul haram lokmayı karnına yollarsa, Allâh onun 40 gün işlediği hiçbir amelini kabul etmez. Haram lokma ile beslenip büyüyen bir insana, ateş (cehennem) en uygun dosttur.”¹⁷ Bir başka hadis en lafızda da “Ey Ka’b b. Acüre! Ateş, haramla büyüyen ete en layık olandır.” buyurmuştur.¹⁸ Şüphesiz ki haram lokmalardan birisi de fâizle kazanılan lokmadır.

Ribâ’nın (Fâizin) Tanımı

Ribâ, sözlükte fazlalık, artma, çoğalma anlamına gelir.¹⁹ Fukahâ istilâhatında ise ribâ “Akit yapan iki kişiden sadece birinin lehine şart koşulan, hiçbir karşılığı olmayan iki aynı cinsten sadece birisinde yapılan fazlalık veya şer’î bir mi’yârla mal ile malın değişimindeki iki bedelden sadece birine verilen vâ’dedir.”²⁰ şeklinde tanımlanmıştır.

¹ Bakara, 2/275.

² Nisa, 4/29.

³ İmam Buhari, El-Câmiu’s Sahih kitabının, cihâd kitabının 89.

Bâbında, Aîşe radiyallahü anhâ’dan, Rasûlullah’ı yemek için bir yahûdiden otuz sâ’ arpa satın aldığı, ücretini ödeyemediği için de o yahûdiye zırhını rehin verdiğini, ve bu haldeyken vefat ettiğini rivayet etmiştir.

⁴ Tirmizî, es-Sünen, 12. Kitab-ül Büyû’, 4. Tâcirler ve Nebiyy sallallahü aleyhi ve sellem’in onlara taktığı ad bâbı, no: 1209, c.3, s.515. Tirmizî rivayet ettiği bu hadise “hasen” demiştir.

⁵ Nisâ:4/29.

⁶ Nûr: 24/37.

⁷ Buhari, İcâre, 14.

⁸ Nisâ, 4/29.

⁹ Bakara:188. Ayetin şerhi için bakınız; Kurtubî, el-Câmi’ li Ahkâm-il Kur’ân, c.2, s.338.

¹⁰ En’am: 6/102.

¹¹ Enbiya: 21/66.

¹² A’raf: 7/157.

¹³ Enbiya:21/23.

¹⁴ Tirmizî, es-Sünen, sıfat-ül kıyameti 1. bâb.

¹⁵ Haşr: 59/23, Kehf: 18/26.

¹⁶ Tirmizî, Vitir, 21.

¹⁷ İbn-i Kesîr, Tefsir (Muhtasarı), c.1, s.2/149, Bakara suresi 168.âyetin tefsirinde bu hadisi, İbn-i Merdüveyh İbn-i Abbas(r.a.)’tan rivâyet ettiğini söylemiştir. Ayrıca Ahmed, Müsned’inde, c:3, s.399, Tabarânî, el-evsat’ında, c:6, s:310 rivayet etmiştir.

¹⁸ Tirmizî, es-Sünen, el-Cümûa 79, c.2, s.512-513. Tirmizî hadisin derecesine “hasendir” demiştir.

¹⁹ Feyyûmî, el-Misbâhu’l-Münîr, (ra-be-ve) maddesi.

²⁰ İsmail İbrahim Yüksek, Fıkhu’l-Bey’i Beyne Ehl-i’r-Re’yi ve Ehl-i’l-Hadîsi, Ümm’ül Gurâ Üniversitesi, Şerîa Fakültesi,

“Şerî mi'yar”dan kasıt, ribânın illetidir, “veya” kelimesi ise, ribânın fazlalıktan veya va'delendirilmeden ârî olamayacağını veya her ikisinin de birlikte olabileceğinin caiz olduğunu göstermek için gelmiştir. Ta'rifimiz hem “rib-el fadl”a, hem “rib-en nesîe”ye, hem de “rib-el fadl ve ribe'n nesîe” olan “cahiliye ribâsına/fâizine” şamildir.²¹

Ribâ da fâiz de anlamları farklı olan iki Arapça kelimedir. Fâiz kelimesi, fâze (fe-ve-ze) fiilinden türetilerek ism-i fâil olan ve “kazan” manasına gelen bir kelimedir. Buradaki kazanan manasına şu ayet örnek gösterilebilir. “Cennete girenler, kazananların ta kendileridir.”²² Ancak bu kelime, Türkçedeki “kazan” manasına kullanılmayıp “ribâ” manasına kullanılmaktadır. Fakat ribânın Türkçeye fâiz olarak tercüme edilmesi çok garip bir haldir. Galat-ı meşhûr da olsa artık Türkçede fâiz denilince “ribâ” manası kastedilir. Tıpkı Hamdi Yazır'ın “ribâ”; fâiz diye söylenen ziyade-i mahsûsanın ismidir.”²³ sözünde olduğu gibi. Fâiz kelimesinin Arapça “kazan” anlamında kullanıldığını sanıp “Cennete girenler fâiz yiyenlerin ta kendileridir.” şeklinde yanlış bir yorumda bulunmamak gerekir.

Fazlalık anlamına gelen riba kelimesini fâid kelimesi ile ifade etselerdi belki daha doğru olurdu. (Fe-ye da = fâda -yefidu-feydun) kökünden türeyen fâid kelimesi de “taşan fazlalık”²⁴ anlamına geldiği için ribâ ile yakın alakaları vardır. Yalnız Arapçada (lûgat-üd dâd'da) bulunan “dâd” harfi Latin alfabesine geçişte keşke Arapça aslına uygun, Osmanlı Türkçesinde yazıldığı gibi “d” ile yazılıysaydı, “z” ile yazılmasaydı böylesi yanlış anlaşılmalarda olmazdı ve kelimeler de aslından tercüme edilirken tahrif edilmezdi kanaatındayım. Farz yerine fard, karz yerine gard, fâiz yerine fâid, kazâ yerine gadâ denip yazılıysaydı bence daha asaletli ve daha doğru olurdu, aslı Arapça olan kelimeler Türkçeye çevrilirken doğru çevrilirdi. Osmanlıca dilinde Arapça kelimelerin köklerinin yazılışında bu hususa riâyet edilirken, Yunan-Latin dilinde maa'l esef ihmal edilmiştir.

Önceki Ehl-i Kitabın Şeriatlerinde Fâizin Hükümü :

Allâh Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de: “ İşte Yahûdi olanların²⁵ birçok insanı Allâh yolundan çevirmeleri, kendilerine haram kılınan ribâyı (fâizi) almaları ve insanların mallarını haram ve bâtil yollarla yemeleri gibi zulümleri sebebiyle, kendilerine daha önce helâl ve temiz kılınmış birçok nimeti onlara haram kıldık”²⁶ buyurarak onların kendilerine yasaklanan fâizi ihlâl edip almaları

sebebiyle dünyada azap çekip bir takım sıkıntıya maruz bırakılarak cezalandırıldıkları anlatılmıştır.

Kur'an-ı Kerimdeki bu ayetler, Allâh'ın Ehl-i Kitaba da fâizi yasakladığını bildirmektedir. Ancak ayetleri tahrif etmekte mâhir olan Yahûdiler,²⁷ bu yasağın Yahûdi olmayanlar için geldiği yorumunu yaparak Allâh'ın haram kıldıklarını helâl saymışlardır.²⁸

Muhammed (s.a.v.)'e iki Yahûdi gelerek Allâh'ın Mûsâ Aleyh'i-sselem'a verdiği dokuz ayeti sordular. Rasûlullâh da onlara o dokuz ayeti teker teker saymıştır. O ayetlerin yedincisinin de “Fâizi/ribâyı yemeyiniz.” ayeti olduğunu söylemiştir.²⁹

Kur'an-ı Kerim Yahûdi ve Nasrânîleri birçok yerde aynı katogoride “ehl-i kitap” diye değerlendirmiştir. Mûsâ aleyhisselama indirilen Tevrat dünyevi hükümleri ve şeriatı ihtiva ediyordu. Kendisine ahlaki değerlerin kaynağı olarak indirilen İncili iyi bilen İsâ aleyhisselam da aynı zamanda Tevrât'ı da çok iyi biliyordu ve şer'i hükümlerde Tevrât'ın hükümlerine uymakla emrolunmuştu. Allah'ın bütün Nebîlerine gönderdiği tek din İslam'dı. Ehl-i kitap ne kitaplarına, ne de nebîlerine sahip çıktılar. Ama nebîlerin sonuncusunun ümmeti o değerlere sahip çıkınca, Allah da dininin korunmasını tekeffül etti,³⁰ onu yok olmaktan, tahrif edilmekten, altta kalmaktan korudu ve koruyacaktır da.

Tayy kabilesinin Hıristiyan reisi Adiyy b. Hâtem boynunda gümüş bir haç asılıyken Medine'de Allah'ın elçisi Muhammed'in (s.a.v.) huzuruna girdiğinde, O'nun “onlar Yahûdi bilgilerini ve Hıristiyan rahiplerini Allah'tan başka rabler, ilahlar edindiler”³¹ ayetini okuduğunu duyunca şöyle dedi: Onlar bilgilerini ve rahiplerine tapınmadılar ki. Bunun üzerine Allahın elçisi: “Evet tapındılar; onlar Allah'ın insanlara helal kıldıklarını haram, haram kıldıklarını da helal kıldılar. Bu insanlar da bilgin ve rahiplerine uyararak ve itaat ederek onlara ibadet etmişler ve tapınmış oldular” buyurdu, Adiyy de Müslüman oldu. Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i kitaptan “kendilerine haram kılınan ribâyı almaları, halkın mallarını haksızlıkla yemeleri sebebiyle kâfir olanlarına Allah'ın çok elem verici bir azap hazırladığını”³² bildirmiştir. Ayrıca bir diğer ayetinde de “Allah hükmünde hiçbir kimseyi ortak, şerik yapmaz.”³³ buyurmuş, “şirk koşanları affetmeyeceğini”³⁴ söylemiştir.

Ehl-i Kitaba komşu olan ve onlarla birlikte yaşayan Mekke, Medine ve Tâif şehirlerinin Arapları da, onlar gibi aralarında haksız kazanç ve zulmü içeren ribâyı

Dirâsât'ül Ulyâ Kısmında yazılıp basılmayan Macıstır Risalesi, 1985, s. 151.

²¹ Yani biraz önce yapılan ta'rif.

²² Haşr, 59/20.

²³ Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili, c. 2, s. 952.

²⁴ Dolan havuza su fazla gelince yanlarından taşmaya başlar, buna “taşan havuz” denir. Zemahşerî, Esas-ül Belâğ, “fe-ye-da” maddesi, s:351.

²⁵ Allâh'ın daha önceki âyetlerde saydığı Yahudilerin bazı suç ve zulümleri şunlardı: Sözleşmelerini bozmaları, Allâh'ın Mûsâ'ya verdiği mucizeleri inkar etmeleri, haksız yere Zekeriyâ ve Yahyâ gibi Nebîleri öldürmeleri, kalplerimiz perdelidir, oraya vaaz ve nasihat girmez demeleri, Meryem'e zina iftirası atmaları, İsâ'yı öldürmedikleri halde onu biz öldürdük ve çarpmıha gerdik, demeleri idi. Nisa Suresi 155-156. Ayetlere bakınız. Ama Kur'an'da geçen Yahudilerin suç dosyaları hayli kabarıktır, konumuz onları saymak değildir.

²⁶ Nisa, 4/160-161.

²⁷ Nisâ: 4/46.

²⁸ Nisa: 4/161.

²⁹ Tirmizî, es-Sünen, Tefsîru'l-Kur'an, No.3144, c. 5, s. 305-306. Tirmizî hadisin hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.

Yani Tirmizî onu bir isnad ile hasen olarak, başka bir isnatla da sahih olarak rivayet etmiştir.

³⁰ Saff, 61/5. Ayetinde, kavm-i Musa için “...onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırdı...” ayetinde sebep-sonuç ilişkisinde görüyoruz, - tıpkı Hanefi inancında olduğu gibi, - kul iyiyi veya kötüyü tercih ve kesbeder, Allah da yaratır, kuluna cebretmez. Hıcr suresinin 15/ 9. Ayetinde Allah zikr-i hakim'ini koruyacağını tekeffül etmiştir.

³¹ Tevbe, 9/31.

³² Nisâ, 4/161.

³³ Kehf, 18/26.

³⁴ Nisâ, 4/ 116.

sürdürüyorlardı. Her iki toplum da aralarında faizin her türlüünü hem alırlar hem de verirlerdi. Özellikle Medine’de bulunan zengin Yahudiler ister ödünç borç vererek, isterse veresiye alışverişten faiz alırlardı, ödeme gücü olmayana mühlet vererek ondan da kat kat faiz alırlardı. Hele bir de Allah’ın seçtiği ırk olarak bizim üzerimize, okuma-yazma bilmeyenlerin (Muhammed ve ümmî ümmetinin), gücü kuvveti olmayanların, başka dinden olanların hiçbir hakkı yoktur, onların canları, ırzları, malları bize haram değil, mübahdır diye inanmaları³⁵ onların kalplerini taşlaştırmış, merhametsizlikte ve zulümde sınır tanımamaya götürmüştür.

Özel menfaati uğruna Allahın ayetlerini tahrif ve inkar eden, faizi helal kılan kişi ister altıncı asırda olsun isterse yirmi birinci asırda olsun, isterse hangi milletten ve dinden olursa olsun “cahiliye da’vası” üzerindedir, aralarında hiçbir fark yoktur. Ribâ konusunda da bütün insanlığa delil olarak, tahrif olunamayan Kurân-ı Kerim’in nurlu ayetleri ve Muhammed sallallahü aleyhi ve selem’in temiz kaynakları, sünnet-i seniyyesi kıyamet gününe kadar yetecektir. Allâh’a hamd olsun ki O, Kurân’ın ve onun dımında olan şer’î ilimlerin muhafazasını üzerine almıştır. O’nun gücü, Allahın kitabını tahrif edenlerin de, ribâyı helal sayan bütün İslam düşmanlarının da gücü üzerindedir. “ Onlar Allah’ın ahkâmının ışığını ağızlarından çıkacak tek bir üfürükle söndürmek isteseler de, Allah ışığını söndürtmeyecek, O’nu tastamam ve büsbütün ihtişamıyla ile’l ebed parlatacaktır.”³⁶

Ribâyı haram kılan Bakara Sûresinin 275.-280.ayetlerinin mealleri

275. Fâizi yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların “Alım-satım akdi de tıpkı faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allâh, alım-satımı helâl, fâizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de fâizden vazgeçerse, geçmişte koymuş olduğu (sermayesi) kendisininindir ve artık onun işi Allâh’a kalmıştır. Kim de tekrar fâize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalıcıdırlar.

276. Allâh fâizi tüketir, yok eder (fâiz karışan malın da bereketini giderir), sadakaları ise artırır, bereketlendirir. Allâh küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez.

277. İmân edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler var ya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku da yoktur, onlar üzüntü de çekmezler.

278. Ey imân edenler! Allâh’ın haram kıldıklarını yapmaktan, vacip kıldıklarını terk etmekten sakının. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut fâiz alacaklarınızı terk edin.

279. Şayet bunu (fâiz hakkında söylenenlerin gereğini) yapmazsanız, Allâh ve Resûlüne (dostlarına, kamuya) karşı harp açtığınızı da ilân ediverin (de onlar da size karşı görevlerini yapsınlar). Eğer tövbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz.

280. Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir.) Eğer (gerçekleri) anlarsanız bu alınacak borcunuzu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır.³⁷

Bu ayetlerde kullanılan üsluplardan her birisi fâiz yemenin büyük günahlardan birisi olduğunu gösterir; Allâh’ın fâizi haram kılması, fâizcilerin kabirlerinden şeytan çarpmış gibi kalkmaları, onların müebbet olarak cehennemde kalacakları tehdidi, mallarının bereketinin giderileceği, çok nankör-keffâr- ve çok günahkâr olmaları, fâiz almayı terk etmelerini emretmesi, Allâh’a, elçisine ve dostlarına harp açmış olmaları, zâlim olmaları gibi nedenlerden her biri, faizli muamelelerin kebâir günahlardan birisi olduğuna delalet eder. Ayrıca Rasullullah sallallahü aleyhi ve selem de fâiz yemenin helâk edici yedi büyük günahdan biri olduğunu tasrîh etmiştir.³⁸ Allâh yapılmasını bizlere yasakladığı “büyük günahlar” dan çekindiğimiz takdirde diğer bütün günahlarımızı örteceğini ve bizleri çok değerli yere (cennete) girdireceğini³⁹ va’detmiş ve müjdelemiştir.

Fâizin zulüm olması ve zulmün ma’nâsı

Biraz önce geçen 279. âyette sermayenin üzerine konulan fazlalığın ve ribânın zulüm olarak nitelenmesi, bizim zulmün manasını da iyi bilmemizi gerekli kılmaktadır. Arapçadaki kelime, deyim, ıstılah manaları birbirinden ayrı olmayan “zulüm” kelimesinin hangi anlamlara geldiğini Dil Bilimcisi İbn Manzûr “Lisân-ül Arap” kitabında tafsilatlı olarak yazmıştır, bunları şöylece özetleyebiliriz;

Zulüm şu manalarda kullanılmıştır: Bir şeyi kendi yerinden alıp başka bir yere koymak, çocuğun babasına benzememesi, aydınlığın zıddı olan karanlık, emanetin hâin kişiye bırakılması, ana yoldan sağa sola başka bir yola sapmak, bir şeyi az veya çok yaparak sınırları aşmak, bir hakkı eksik ve fazla vererek işkence ve kötülük yapmak, doğruluktan haktan ve adaletten ayrılıp başkasına meyletmek, Allâh’ın hakkını O’na değil başkasına vermek veya bir başkasını O’nun hakkına ortak kılarak o hakka tecâvüz etmek,⁴⁰ Haktan ayrılıp bâtıla geçmek cevretmek, Başkasının milkinde tasarrufta bulunmak ve sınırlarını çiğneyip onun milkinde geçmektir.⁴¹ Son iki ma’nayı da Seyyid Şerif Ali el-Cürcânî seçmiştir.

Şâri’in koyduğu sınırları, kırmızı çizgileri, yasakları aşarak hak ve adâletten ayrılmak ister inançta, ister amelde isterse ahlakta olsun, ister haramları isterse tahrimen veya tenzihen mekruhları işlemekte olsun, ister büyük günahları isterse küçük günahları irtikap etmekte olsun, ister Allah hakkını ihlâl, ister kul hakkına tecâvüz, ister Allah ve kul hakkı arasında ortak hak olup biri diğerine gâlip veya diğeri az olsun; her fiil, Kurân-ı Kerim’de ve Sünnet-i Seniyyede zulüm olarak, ve onu işleyen de zâlim olarak nitelenmiştir, çok defa da yapılan o zulmün cezâ ve keffâretlerinin yoluna işaret edilmiştir.

Ayrıca Allâh, helâl ve haramları, bey’ ve ribâyı, adâlet ve zulmü, takvâ ve zühdü, emr-i bil ma’rûfu, nehy-i anil münkeri ve benzeri dini hükümleri açıklama görevini,

³⁵ Âl-i İmran, 3/75. Ayet ve tefsiri.

³⁶ Saff, 61/8-9 .

³⁷ Dib mealinden (biraz tasarrufla).

³⁸ Buhari, es-Sahîh, Tıb 48.

³⁹ En-Nisâ, 31.

⁴⁰ İbn-ü Manzûr, Lisan-ül Arab, c: 5, s: 2756-2757, c:3, s:1677.

⁴¹ Cürcani, Seyyid Şerif Ali, Kitab-üt Ta’rifât, s:144.

mes'ûliyet ve şerefini fukahâ ve müçtehitlere havâle etmiştir.⁴² O, mü'min kullarını yalnız bırakmamış, onları kendi kitabıyla, nebîsinin sünnetiyle, doğruyu gönüllerine ilhâm etmesiyle, adâleti ve hakkı dimdik ayakta tutan müçtehit kullarının görüşleriyle irşâd etmiştir. Övgülerimizin ve teşekkürlerimizin tamamı ve devamı yalnızca Allâh'a âiddir.

Fâizin yasaklanmasının hikmeti

Allâh bütün hükümlerini kullarına fayda sağlamak, onlardan zararları defetmek için koymuştur.⁴³ Ancak onların hikmetini ancak âlimler, basarı ve basîreti açık olanlar anlarlar, diğerleri de "hikmetinden sual olunmaz" deyip Allâh'a hüsnü zanda bulunurlar veya bilenlere sorarlar. Asrımızın belâsı olan fâizin zararlarını saymakla bitiremeyiz;

Fâiz alan kişinin sermayesine ek olarak alacağı miktar belirli ve kesin iken, faiz veren kişinin kazanacağı veya kazanamayacağı şey muhtemel iken faiz ödeyeceği kesindir. Bu adaletsizlik insanın fitratını ve ahlâkını bozar, merhamet hislerini düşmanlığa çevirir.

Fâiz alan çalışmıyor, emek vermiyor, hizmet sunmuyor, hiçbir riske girmeden paradan para kazanıyor. Şüphesiz büyük sermayelerin fâizcilerin elinde toplanması onları ülkeye hükmeder hale getirir, bu da siyasi krizlere yol açar. İslâm'da emek harcamak, alın teri akıtmak, halka hizmet etmek ilâhi emir olduğu gibi, servetin de sadece zenginler arasında döner sermaye olmaması, fukaraların da ellerinde dolaşması Allah'ın bir emirdir.⁴⁴

Fâiz vererek mal üretenler kârlarının üzerine fâizi de ekleyince, zenginler daha zengin, fakirler daha fakir olurlar. Bu da insanları sosyal ve toplumsal buhranlara ve çatışmalara götürür. "Biri yer, biri bakar, kıyamet bundan kopar" sözü bu gerçeği belirtir.

Fiyatların yükselmesi talebi azaltır, o da işsizliği tetikler, faizci kapitalistler şahsi çıkarlarına uygun olan işe yönelirler. Bir ülkede umûmun maslahatı düşünülmez ise harpler de gözyaşları da kaçınılmaz olur. Allah, zenginlerin mallarının kırkta birinin fakirlerin malı olduğunu, zenginlerin malı olmadığını ve onun sahiplerine (fakirlere) verilmesini yani Zekât vermeyi, malını temizlemeyi farz kılmıştır, Rasûlullah sallallahü aleyhi ve selem de "yanındaki komşusu açken (tok)geceleyen mü'min değildir"⁴⁵ buyurmuştur.

Fâiz sistemi tam bir sömürü, zulüm ve haksızlık sistemidir, halkı köleleştirmeye hatta ölüme terk etmektedir. Allâh zulüm olan fâizi ve fâizli sistemini yasaklamış, emekle ve kârla yapılan alım satımı helal kılmıştır. Bütün insanlığa Allah'ın Elçisi olarak gönderilen Muhammed sallallahü aleyhi ve selem şöyle buyurmuştur: "Kâr, getiri, gelir, helal kazanç sağlamak ancak bir risk karşılığında olur."⁴⁶ Alışverişte kâr etme veya zarar etme riski varken, ribâyı alacak olanın hiçbir şekilde kazanmama riski yoktur, bu kumardan da beterdirdir.

Ancak ayeti kerimelerde fâizin zulüm olduğunu bildirmesine rağmen,⁴⁷ zulüm mundabit (değişmeyen) bir vasıf olmadığı için illet sayılmamış, ancak illete götüren kuvvetli ve uygun bir vasıf sayılmıştır. Fıkıh Usulü kitaplarında bilindiği gibi hüküm ancak değişken olmayan vafâ yani illete bina edilir, illet nerdeyse hüküm oradadır⁴⁸, illet yoksa hüküm de yoktur. Hüküm hikmete bina edilmez. Ancak her illetin de hikmete, def'i madarrata celb'i menfaate ve illet olmasına mülâim (uygun) bir vasıf olması şart koşulmuştur. Zulmün yasaklanması da hikmete uygun bir sıfattır, zira her selîm akıl sahibi de fâizin ve zulüm sisteminin kötü olmasını ve yasaklanmasını onaylar.

Özetle faiz yasağı şahsî, âilevî, ahlâkî, ictimâî, siyâsî ve ekonomik zararlarını önlemek için koyulmuştur.⁴⁹ Zira Allah bütün ahkâmını semâdan kullarının "def-i madarratı ve celb-i menfaati" için yani onlardan zararı gidermek ve kendilerine faydalı olacak şeyleri sağlamak için indirmiştir.

Ribâ'nın (fâizin) çeşitleri ve açıklaması

1)Ribe'l-Fadl: Buna "fazlalık fâizi", genellikle alışverişlerde yapıldığı için "alışveriş fâizi" de denir. Fazlalık fâizi, aynı cinsten iki malın veya aynı cinsten iki paranın peşin olarak alım satımında, bir başka ifadeyle tebdülünde, takas yapılmasında, birinin miktarının diğerinin miktarından fazla olmasına denir. 10 gr. altını peşinen 11 gr. altınla veya 10 ölçek buğdayı 11 ölçek buğdayla alıp satan, tebdül eden, takas eden kişiler, 1 gr. altını ve 1 ölçek buğdayı " fazlalık fâizi" olarak alıp vermiş olur.

Aynı cinsler arasında gerçekleşen fazlalık fâizi, veya ribe'l-fadl, Arapların İslâmiyetten önce bilmedikleri fâizdir.

Allâh'ın elçisi, bunu hicretin 7. yılında 628m. Hayber Gazvesi'nde sünneti ile haram kılıp yasaklamıştır. Bu Ubâde b. Es-Sâmit, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Hüreyre başta olmak üzere 16 sahabe tarafından rivayet edilmiştir.

Şeyhayn'ın (Buhârî ve Müslimin), Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiklerine göre: " Muhakkak ki, Allâh'ın Rasûlü (s.a.v.) Ensar'dan Adiyy oğullarının kardeşini Hayber'e vâli tayin ederek oraya yolladı. Sonra bu vâli, kaliteli hurma getirdi. Allâh'ın elçisi (s.a.v.) ona: Hayber'in bütün hurmaları böyle kaliteli midir? dedi. O da: Ey Allâh'ın Rasûlü! Allâh'a yemin ederim ki, hayır böyle değildir. Gerçekten biz iki ölçek hurma verip ona karşılık bir ölçek kaliteli hurmayı satın alıyoruz." deyince, Allâh'ın Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hayır ! böyle yapmayınız. Ya aynı ölçekle eşit olarak (bir ölçeğe bir ölçek) satarsınız, ya da şunu satın, onun parasıyla şu diğerini satın alınız. Tartılan şeylerde de aynen böyle yapınız."⁵⁰

Bir başka rivayette de: "Öyle yapma ! Kalitesiz hurmanı (cem'i) dirhem karşılığında sat, sonra dirhemle (gümüş paranla) kaliteli hurmayı (cenîb)i satın al." buyurmuştur.⁵¹

⁴²Bkz ,tevbe , 9/122 .

⁴³ İzzü'd Dîn Abdülaziz b. Abdüsselam, Kavâid-ül Ahkam fî Mesâlih-il Enâm, c.2, s.160.

⁴⁴ Haşr, 59/7 .

⁴⁵Hâkim ,el- Müstedrek, Kitab-ül biri ves-sıla, c. 4, s.167.

Hâkim ve Zehebî hadisin sahih olduğuna hükmetmişlerdir.

⁴⁶ Hâkim, el-müstedrek, c.2, s. 15. Hâkim ve Zehebî hadise "sahihtir" demiştir. Tahâvî ve Ahmed de rivayet etmişlerdir.

⁴⁷ Bakara, 2/279 .

⁴⁸ Semerkandî, Mîzân-ül Usûl fî netâic-il Ukûl, s. 629.

⁴⁹ Karaman Hayrettin, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, c. 3, s. 320 , ensar neş., 17. Baskı , 2014 , İst.

⁵⁰ Aynî, Umdetü'l-Kârî Şerh-i Sahihî'l Buhari, c. 9, s. 412.; Müslim, Müsâkât 18, no:1593,(94), c. 3, s. 1215.

⁵¹ Müslim, es-Sahih, Müsâkât, 1593, (95) nolu hadîs.

İslâm, aynı cinsten malları birbiriyle alıp satarken kalite farkını iptal etmiştir. Aynı şekilde tartı ile ölçülen altını, altınla peşin olarak satarken, 24 ayar ile 18 ayar olmasına bakılmaz. Aynı şekilde işçiliği fazla olanla işçiliği az olana itibar edilmeyip sadece gramına bakılır. Her birisi de eşit gram olarak diğeri ile tebdül edildiğinin delili bir önceki paragrafta geçen hadis-i şeriftir. Delalet vechi ise; ribevî mallar, “ister tartılan mallardan olsun isterse ölçülen mallardan olsun”, “onun iyisi de kötüsü de eşittir”⁵² “onun külçesi de, işlenmiş olanı da eşittir”⁵³ Bu ve bunun gibi Hadis-i Şerifin lafızlarında görüldüğü gibi ribevî mallar kendi cinsleriyle tebdül edilirken kalite farklarına itibar iptal edilmiştir.

Alıcı veya satıcıdan birisi, şayet buna razı olmazsa, bu iki cins birbiri ile ribe'l-fadl ile yani fazlalık fâizi ile satılmaz. Kalitesiz mal satılır, paraya çevrilir, sonra o para ile kalitelisi satın alınır.

Bu metodu, yukarıdaki hadis-i şerifte gördüğümüz gibi müttakilerin (cehennemden korunanların) İmamı Muhammed (s.a.v.) uygulamıştır. Hayber'e tayin ettiği valisini denetlemiş, Hayberlilerin ticaretini kontrol etmiş, onlara alışverişin helâl, fâizli olanının da haram olduğunu detayları ile beyan etmiştir.

Burada çocukluğumdaki küçük bir anektodumu yazmadan geçemeyeceğim. Rahmetli çiftçi babam, kaliteli buğday sayılan iri taneli eveyik tohumluk buğdayın veya güneşte fazla kavrulmadan erken biçilen pişgel ekmeçlik buğdayın, daha az kaliteli buğdayla farklı ölçülerde tebdülünün caiz olmadığı söylerdi ve onları paraya çevirerek her iki buğdayın satım ve alımını para ile yapardı. Bu, aziz milletimizin örfüne yerleşen ve on dört asırdan beri genlerinde dolaşan Muhammed (s.a.v.)'in öğretilerinden başka bir şey değildi.

Hülâsa, kendisinde ribâ tahakkuk eden ribevî mallar, eğer aynı cinsten ise aynı miktarda tebdülü caiz olur. Şayet aldanmaya ihtimali varsa, Rasûlullah'ın verdiği ikinci formül devreye koyulur. Böylece malın malla takas edilmesi usûlü yerine daha garantili, daha âdil ve daha şüphelerden uzak olan malın finans (para) ile alım ve satımını yaparak, para ekonomisi sistemini çalıştırır ve canlandırır, haksızlıklar ve fâizler de önlenmiş olur.

Ulemânın çoğunluğu paranın asıl ölçü birimi olması için yaratılan altının (dinarın) ve gümüşün (dirhem), kıyamet gününe dek para birimi olarak devam edeceğini bildirmişlerdir⁵⁴. Birçok insanların defalarca bu iki para birimi yerine geçecek bir bedil bulma girişimlerine rağmen başaramamışlar ve Şâri'in koyduğu bu düzenin gerçekliği günümüze dek devam edip durmaktadır.

2)Ribe'n-Nese': Buna “Ribe'n-Nesîe”, “Ribe'l Bey”, “Veresiye fâizi” de denir. Bu da aynen “fazlalık fâizi” gibi hicretin 7. Yılında (628m.) Hayber'in fethi esnasında Rasûlullah sallallâhü aleyhi ve selemin sünnetiyle haram kılınmıştır.

Kendisinde ribâ illeti bulunan ribevî mallar ister aynı

cinsten olsun, isterse ayrı cinsten olsun, kendi aralarında alım satım, mübâdele yapılırken bedellerinin her birisinin veya her ikisinin tamamının veya cüz'ünün vâdeli, gecikmeli olması durumunda bu “Ribe'n-Nese'“, bir diğer ifadeyle “veresiye fâizi”, “zaman fazlalığı faizi” veya “vade uzama faizi” tahakkuk eder.

Örneğin 20 gr altını 20 gr altınla veresiye olarak değiştirmede veya 20 gr altını 1500 gr gümüşle veresiye (vadeli) olarak alım ve satımında, bu “veresiye fâizi”, bir başka deyişle “vade fâizi” oluşmaktadır. Bundan ötürü ribevî malların birbirleriyle vadeli olarak alım ve satımları caiz olmaz.

Ancak biraz önce geçen Allâh'ın elçisinin bir çıkış kapısı olarak koyduğu, bedellerden birisini para yapmak suretiyle alım ve satımı caiz olur.

Altın, gümüş ve para olduğunda ittifak edilen dövizler birbirleriyle alıp satılırken, bir başka ifadeyle mübâdele edilirken, takas edilirken, değiştirilirken veya bozdurulurken her bir bedelin tamamının peşin olarak teslim ve tesellüm edilmesi şarttır.⁵⁵ Bu şartı Rasûlullah Efendimiz (إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ...), (إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ...) sözleriyle ifade etmiştir. Bunu günümüz tâcirleri bugünkü Türkçede “al gülüm ver gülüm” sözleriyle ifade ederler. El ile malı teslim ederken veya bedelini teslim alırken gecikirse, veya bedenleriyle meclisten çıkarsa “ nesîe fâizi “ gerçekleşir. Bir kişi arkadaşından 100 tl parasını bozmasını isterse, o da üzerinde bulunan 80 tl yi peşin verse, 20 tl yi de geciktirse “ veresiye fâizi” gerçekleşir.

Eğer para (finans) peşin, mal vadeli ise, ortada bir selem akdi var demektir. Selem akdini de yine Rasûlullah sallallâhü aleyhi ve selem istihsânen bir takım şartlarla helâl ve caiz kılmıştır. Zira olmayan bir malın satışı İslâmın umûmi delilleriyle (kıyasla) yasaklanınca sıkıntı, meşakkat ve zorluk ve iktisâdi daralma hasil olmuş, Allâh da insanlara hemen bir kolaylığı getirmiştir, selem akdini, zenaatçilerin yaptıkları sipariş akdini İstihsân delili ile meşru' kılmıştır. İstihsân delili birilerinin dediği gibi “ arzularına uyanı almak” değil, “bir delilden daha kuvvetli olan delile dönmek” tir.

3)Ribe'l-Fadl ve'n-Nese': Buna “Cahiliye Ribâsı”, “Ribe'd-Deyn”, “Borç fâizi” de denilir. Bu fâiz çeşidi, her iki bedelin hem miktarında hem de vadesinde (zamanında) tahakkuk eden fâizdir yani fazlalıktır.

Arapların Cahiliye döneminde çok iyi bildikleri bu fâiz, hicretin 2. ve 3. yıllarında Kur'an-ı Kerim'in muhkem ayetleriyle haram kılınmıştır. Ayrıca Allâh'ın elçisinin de Vedâ' Haccındaki hutbelerinde kaldırdığı, ayaklarının altına aldığı, kamu haklarına tecavüz sayılan “ cahiliye fâizi” de bu fâizdir.

Câhiliyye döneminde borçlu borcunu ödeyemediği zaman alacaklısına giderek “Eğer borcumu ertelersen vâdesini uzatırsan; sana daha fazlasını öderim.” derdi, alacağı olan da alacağını ertelerdi.⁵⁶ Bu cahiliye ribâsında fazlalık hem bedelin miktarında hem de vadesinde oluyordu.

⁵²Askalâni : Şeyhaynîn ebû Hüreyre ve Ebû Saidden rivayet ettikleri hadisi İmam Malik, ibn-ül Müseyyibin sözü olarak etmiştir. “onun –altının-iyisi de kötüsü de eşittir” hadisinin manası da Ebû Saîd hadisinin itlakından alındığını söylemiştir. bkz ; ed-Diraye, c.2, s. 156.

⁵³ Ebu Dâvûd, es-Sünen, el-Buyû', no:3349, en-Nesâi, el-Buyû', no: 44.

⁵⁴ Zeyleî, Tebyîn-ül Hakâik, c.1, s. 277, c. 3, s 317 ; İbn-ü Âbidîn, Reddû'l Muhtâr, 5/268.

⁵⁵Ribânın çeşitleri için kullandığım kaynaklar: el-Cassas:Ahkâmü'l Kur'an ve Delailühu,1/465,2/32. İbni Abidin, Reddû'l muhtar 5/258-259. El-Gurtubi, El-Cami' li-ahkami'l Kur'an,3/248. İbn-i Rüşd, Bidâyetül müctehid,2/128. Er-Rafii, el-Aziz,8/162,168. Eş-Şirbini, Muğni'l muhtac,2/20. İbn-i Gudame, el muğni,3/4.Et-Taberi, Tefsiru't Taberi,3/434.

⁵⁶ Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kurân, c. 3, s. 248.

İlk inen ayetlerde içerisinde fâizli alım ve satım olan malların artmayacağını, bereketinin ve hayrının olmayacağını bildirmişti. Allâh'ın elçisi de insanlara fâizin kötülüğünü anlatıp duruyordu, onları iknâ' ediyordu. "Tedrîci olarak" insanlara dinini indiren Allâh, fâizi haram kılan ayetlerini de dört aşamada tedricen indirmişti.

Âl-i İmrân sûresinin 130. ayetinde: "Ey îmân edenler! Kat kat artırılmış ribâyı yemeyiniz." buyrulmuştur. İmâm Cassâs ve İmam Taberî, katlanan fâizin Cahiliye fâizi olduğunu, yani hem vâdede hem de miktarda olduğunu söylemişlerdir. Ancak Cassâs, onun en az bire katlanmasının haram olmasının, bir katından daha azının da haram olmayacağına delalet etmeyeceğini söylemiştir.⁵⁷ Fâizin 10 kuruşu bile haram olunca, onun kat kat fazlası olan 20, 30, 60 kuruşun haram olmasında hiçbir şüphe olmadığı gibi, İmâm Cassâs'ın kavline binâen 1,2,3,4 kuruşunun haram olmasında hiç şüphe yoktur.

Şâfiîler nakdeynin sarfındaki iki bedelden sadece birisinin elle alınıp, diğer bedelin tamamının veya bir kısmının el ile alınmadığında gerçekleşen fâize "Ribe'l Yed", yani "el fâizi" diye isim koymuştur.⁵⁸ Onlara göre altın ve gümüş paraların dışındaki ma'denî veya kağıt ...bütün paralarda fâiz gerçekleşmez !!!

Fâizin İletini Açıklayan Hadis-i Şerifler ve Onlardan Çıkarılan Hükümler

Ubâde b. Es-Sâmit (r.a.)'ın hadîsi:

"Altını altınla, gümüşü gümüşle, buğdayı buğdayla, arpayı arpayla, hurmayı hurmayla, tuzu tuzla (cinslerini kendi cinsleriyle) sattığımız zaman; misli misline, eşitçe ve peşin olarak satınız. Ancak bu malların sınıfları (cinsleri) farklı olursa değişirse; peşin olmak şartıyla, istediğiniz (fiyata) satınız."⁵⁹

Bu ve benzeri hadislerden istintâç ve istinbât edilen hükümlerin hülâsası:

1)Tercümesini yazmakla iktifâ ettiğimiz bu hadîs-i şerîf, birbirlerine yakın lafızlarla 16 sahabe tarafından rivayet edildiği için tevâtür derecesine ulaşmıştır.⁶⁰

2)Allâh'ın Rasûlü, burada iktisâdî malların aslını oluşturan bu altı cins veya sınıf malı saymış, sonra bunları aynı cinsiyle birbirleriyle satışının veya farklı cinslerle satışlarının nasıl olduğunu beyan etmiştir.

3)İnsanlar için hayatî değeri olan bu altı sınıf mal, ribevî malların aslı sayılmıştır.

4)Kıyası delil olarak kabul edenler, bu nasstaki illeti bulmaya çalışmışlar, kendi yeteneklerine göre tesbît ettikleri bu illeti sayesinde benzerlerine kıyas yapıp,

bunların hükmünü diğerlerinin hükmüne ta'diye ettirip (geçirip) aynı hükmü uygulamışlardır.

5)İnsanın yaratılışında olan kıyas yapma kabiliyetini kabul etmeyenler, İmam Cassâs'ın ibaresiyle " insanı hayvan seviyesine indirenler "⁶¹ ise, fâizin sadece hadîs-i şerifte sayılan bu temel maddelerde geçerli olduğunu, bunlardan başka mallarda fâizden bahsedilemeyeceğini söylemişlerdir.

6)Altı sınıf veya⁶² altı cins mallar, birbiriyle mübâdele edilirken, alım satımı yapılırken iki şart koşulmuştur; birbirlerine eşit olması (temâsül) ve iki bedelin de peşin ödenmesi (tegâbud).

7)Mezkûr altı sınıf veya altı cins malın, başka bir cins ile alım satımı yapılırken yalnızca bir şart koşulmuştur; alım ve satımın bedellerinin peşin ödenmesidir (hulûl).

8)İki aynı cinsin birbirleriyle mübâdelesinde şart koşulan "tam bir eşitlik" "mümâselet" (مثلاً بمثلٍ) de; hem "sürette" hem de "ma'nâda" tahakkuk eder.

9)Süretteki eşitliğe "miktarlarda eşitlik" veya "mi'yarda eşitlik" de denilir.

10)Süretteki, miktardaki, mi'yardaki eşitlik ancak diğer bir hadîs-i şerifte⁶³ geçtiği gibi, iki nakitte yani altın ve gümüşte vezin ile tartı ile (وزناً بوزنٍ) sağlanır. Diğer dört sınıfta yani buğday, arpa, hurma ve tuzdaki eşitlik ise keyl ile ölçek ile (كَيْلاً بِكَيْلٍ) sağlanır.

11)Manâdaki eşitlik ise "cins" le olur. Altınla altın aynı cinstir. Tuzla tuz da aynı cinstir. Ma'nâda eşitlik tek cins şeyler arasında sağlanır.

12)Bu altı eşyayı, ayrı cinslerle satarken, mesela altınla gümüşü veya buğdayla hurmayı birbiriyle satarken tek şart aranır. O da iki cinsin ve bedellerinin peşin olarak, vâdesiz olarak (بدأً ببدٍ) alınıp verilmesidir. Ancak bu durumda miktarlarında eşitlik aranmaz, biri diğerinden daha az veya fazla olabilir.

13)Aynı cinslerin alım-satımında miktarda, ayrı cinslerin alım-satımında vâdede "fazlalık veren" veya "isteyen" kişinin de ribâyâ düştüğünü Allâh'ın Rasûlü belirtmiştir.⁶⁴

14)Dört sünnî mezhebin ulemâsı usûl-ü fıkıh kitaplarında kıyasın illetinin müteaddî olduğunu, kâsır olmadığını söylemişlerdir. Binâen aleyh veznî ve keylî iki gruptan ve altı sınıfta oluşan ribâ mallarının illetlerinin diğer mallarda bulunduğu, o altı eşyanın hükmünün (haramlığının) kıyas deliliyle diğerlerine de geçeceğini söylemişlerdir.

15)Şâfiîlerin fıkıh kitaplarında iki nakdeynde (altın ve gümüşte) ribânın illetinin kâsır olduğu, yalnızca altın ve gümüşe hâs olduğu, diğer mallara geçmeyeceği

⁵⁷ Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'an ve Delâilühü, c. 2, s. 32. ; Taberî, Tefsîru't-Taberî, C. 3, S. 434.

⁵⁸ Hatîb Şîrbînî, Muğn-il Muhtâc, c.2, 20.

⁵⁹ Müslim, Müsâkât, no: 81, c. 3, s. 1211. (Zeylâî, Nasbü'r-Râye 4/35'te bu hadîsi Buhârî hariç cemaatin rivâyet ettiğini söylemiştir.)

⁶⁰ Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'an ve Delâilühü, c. 1, s. 467. ; el-Aynî, el-Binâye, c. 6, s. 525.

⁶¹ İmam Cassâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali Er-Râzî, El-Fusûl fi'l Usûl, c. 2, s. 207, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut, 2010.

⁶² Hadîs-i şeriflerin bazı lafızlarında : "فإنَّ اختلاف الأصناف" , bazı lafızlarında ise: "فإنَّ اختلاف الأجناس" vardır. Sınıf ve cins lafzı aynı anlamda kullanılmış, lafızlar birbirlerini tefsir etmiştir. Alpaslan Alkış "İslam Hukukunda Faizin İletisi" makalesinde, 148. Sayfada "cins ve sınıf birliği olma" başlığı altında

"veya" yerine "ve" lafzını kullanmış, 153. sayfada da tercihinde "sınıf" ve "cins"i ayrı manalarda kullanmıştır. Arapçada "vav" harfi muğayeret içindir, imanla amelin arasına giren vav harfi, amelin imanda bir cüz olmadığını gösterir. Bunun için "ve" yerine "veya" kelimesini kullandım.

⁶³ Altın ve gümüşten sonra "veznen bi veznin" (tartısı tartısına), dört eşyadan sonra da "keylen bi keylin" (ölçeği ölçeğine) eşit olarak şeklinde geçen hadîs için bknz: Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Buyu', c. 5, s. 291. Nesâî, es-Sünen, Buyu', c. 7, s. 276, no: 4563. (İbn Hacer, et-Telhîsü'l-Habîr'de bu Ubâde hadîsinin sahih olduğunu zikretmiştir. c. 3, s. 8.)

⁶⁴ Müslim, es-Sahîh, Buyu', c. 3, s. 1211, No: 82(1584). (Ebû Said el-Hudrî hadîsi)

yazılmıştır. İmam Şâfiî'nin yeni ve sahih mezhebine göre nakdeyin illeti "es-semeniyyetü'l gâlibe" , "cevheriyyetü'l esmân" dır. Bundan kasıt altın ve gümüşteki riba illeti yalnızca altın ve gümüşten yapılmış paralara hâstır, râiç olan diğer ma'denî veya kağıt paralara geçmez.⁶⁵ Bunun gereği olarak; paraların muâmesinde fâiz gerçekleşmez, milyarlarca malik olan mü'minlerin zekât vermeleri de söz konusu olmaz...

Şâfiilerde bir veche göre nakdeyin illeti "mutlak semeniyyet"tir. Herhangi bir devletin veya insanların üzerine ittifak ettikleri hangi para olursa olsun onun illet sayılması gerekir.⁶⁶ Çünkü bütün insanlar mallarını paralarıyla ifade ederler, değer biçerler. Paralardaki fâizi helal saymak, zekatlarını vermemek zannımca hatalı içtihattır. Ama şâfiilerin tamamı bu "vechi" zayıf ve şâz sayıp reddetmişlerdir. Merhûm hocam Ahmed Fehmî Ebü's Sünne de mezkûr vechin râcih olmasının gerektiğini söyledi ve Mâcîstür tezimde de onu bana öylece imlâ ettirdi.

Bence Şâfiilerin reddettiler ama İslam'ın kavâidine ve ruhuna uygun olan bu "vech" in racih olması gerekir. İmam Şâfiinin günlerinde paraların aslı ve cevheri altın ve gümüş idi, paraların çoğu da (galip oluşu da) altın gümüşten yapılmasındandı, bugünün paralarının gâlibi ve çoğu, kağıt ve demir ve benzeri madenlerden yapıyor.

Ayrıca kıyasın illetinin kâsır değil, müteaddi olduğunu söyleyen İmam'a nakdeyndeki fâizin illetinin "mutlak para" olduğunu nispet etmek, paralarda da fâizi yasaklamak daha kolay ve uygundur. Belki de İmam Şâfiî Mısırdaki dört buçuk yıllık ömründe "Ümm" kitabını gözden geçiremedi, belki onu tahkik edenler hata etmişlerdir!

Müçtehitler de hata edebilirler, kemâl hatâ ve kusurlardan münezzeh olmak yalnız Allah'a mahsustur. Ancak âlimlerin hatalarını telif edip ve onları kendilerine siper edinerek hataların fâizlerini yemek bir müslümana yakışmaz. Haram kılınan fâizin/ribânın illetini "ribayı yemeyiniz" ayetinden⁶⁷ çıkarmaya çalışan bir İmam'a, revaçta olan paraların fâizini yemenin helâl olduğunu nispet etmek çok şaşırtıcıdır. İmam Şâfiî için söylenen eleştiriler, iki kavlden birisi Şâfiî gibi olan İmam Malik için, üç kavlden birisi Şâfiî gibi olan İmam Ahmed için de söylenebilir.

16) Altın ve gümüşteki fâizin illeti, diğer dört grup malların illetinden farklıdır.

17) Usûlde; hüküm illetle beraber olur, nerede o illet olmaz ise, orada hüküm de olmaz. Usûl-ü fikhın en önemli meselelerinden birisi de, kıyastaki illetin tesbiti meselesidir.

18) Bu araştırmamda illetin tespitindeki şâz görüşleri de, kıyası delil saymayanların görüşlerini de yazmadım, dört sünî mezhebin görüşlerini yazmakla iktifa ettim.

19)İmamlar, iki nakdin (altın ve gümüşün) mümâseletinin yani eşitlenmesinin kıyamete kadar "tartı" ile olacağına mütefiklerdir.

⁶⁵ Şirbîni, Muğn-il Muhtâc, s.25., c.2,

⁶⁶ Şirâzî, el-mühezzeb, c 1, s 270; Şirbîni, muğni'l muhtâc, c2, s 25; Nevevî, el-mecmu', c 9, s 393-395; er-Râfî, el-aziz, c 8, s 164.

⁶⁷ Âli Imrân, 130. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) Cassâs'ın tefsirine bakınız.

⁶⁸ İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr, c. 5, s. 173-177. (EbûYûsuf'un görüşü için bkz. s. 173-177.)

⁶⁹ Münzirî, Muhtasarü Sünen-i Ebî Dâvud, c. 5, s. 20-21.

Münzirî: Bunu Buharî'nin dışındaki beş İmam rivâyet etti

20)Ancak eşitliği sağlayan miktarın, ölçü birimlerinin örfe bağlı olarak zamanla değişebileceğini söyleyen İmam Ebû Yûsûf, "Dört eşyadaki ölçü birimi asr-ı saadette keyl (ölçek) idi ve onların örfüne göre konulmuştu. Örfe bağlı hükümler, örfün değişmesiyle değişebilir."⁶⁸ demiş, kendi zamanındaki örfünde bu dört şeyin tartı ile ölçüldüğünü ve ölçülebileceğini söylemiş, bu hususta diğer imamlardan infirâd etmiştir.

İmam Ebû Yûsûf bu içtihadıyla insanların her zamanda üzerinde ittifak ettikleri her yeni ve modern ölçü birimlerinin kullanılmasının cevazına kapı açmış, insanlara kolaylık getirmiştir. Asıl olan "miktar ve mi'yâr birliği"ni sağlamakta ittifak etmelerinden sonra, gerisi detaydır. Nitekim her gün kendisinden 80-100 hadis yazan ve kendisine en yakın mezhep olmasıyla bilinen talebesi İmam Ahmed de sayılabilenlerde "aded" in, mesafelerin belirtilmesinde de " zira' " ın uzunluk ölçüsü birimi olduğunu söylemiştir.

Burada şuna tekrar vurgu yapayım ki, değişmeyi kabul eden hükümler, ilk başta sahih örf ve âdete binâen alınan hükümlerde olur. Yoksa nassın, âyet ve sünnetin ve hükümlerinin bulunduğu yerde hükmün değiştirilmesi söz konusu değildir. Çünkü mevrîd-i nassta (nassların geldiği yerde) içtihadı mesâğ (cevaz) yoktur.

21)Aynı cins ribâ mallarının birbiriyle satımındaki mümâseletin, eşitliğin sağlanmasında İslâmiyet, malların sıfatına itibar etmemiştir, kalite farkına, işçilik farkına hiç bakmamıştır. Allâh'ın Rasûlü (s.a.v.): "Altının külçesi de, işlenmiş de birdir, iyisi de kötüsü de birdir."⁶⁹ buyurmuştur.

İki ölçek kalitesiz hurmayla, bir ölçek kaliteli hurmayı satın alan Hayber vâlisine Allâh Rasûlü: " Bunu yapma ! Kalitesiz hurmanı sat, onun parasıyla kalitelisini satın al. " ⁷⁰ diyerek yeni bir formül göstermiştir. Bir ölçek hurmayla iki ölçek hurmanın satım ve alımını ribâ saymıştır.

22)Paranın parayla satılmasında (sarfta), döviz bozdurmada her iki tarafın bedenleriyle oradan ayrılmadan önce alacaklarını kabz etmelerinin, elleriyle almalarının da şart olduğunda Fukahâ icma etmiştir. Bu ister cinsleri aynı olsun (altınla altın gibi), ister ayrı olsun (altınla gümüş gibi), aralarında hiçbir farkı yoktur.⁷¹

23)Dört mezhebin Fukahâsı nakit olmayan bir şeyin para ile satılmasında tekâbudun (iki tarafın alacaklarını kabzetmesinin) şart koşulmayacağı hususunda icma' etmişlerdir. Tartılan veya ölçülen bir malın parayla satımı gibi.⁷²

24)Fukahâ ribâ illeti bulunan bu dört cins malların, alım ve satımında, (buğdayla buğdayın veya buğdayla arpanın misâlinde olduğu gibi) tekâbudun şart koşulup koşulmaması üzerinde şöylece ihtilâf etmişlerdir;

demiş ve sükut etmiştir. Ebu Dâvud'un ve Münzirî'nin susmaları hadisin sahih olduğunu gösterir.

⁷⁰ İmam Muhammed, Muvatta', Sarf, Ebvâbü'r-Ribâ, s. 291-292, no: 822.

⁷¹ İbn Hazm, Merâtibü'l-İcma, s. 85. İbnü'l-Hümmam, Fethü'l-Kadir, c. 7, s. 17. en-Nevevî, el-Mecmû', c. 10, s. 69, 72, 93.

⁷² Damad Efendi, Mecmeu'l-Enhür, c. 2, s. 8. Düsûki, el-Hâşîye, c. 3, s. 3. Nevevî, el-Mecmu', c. 10, s. 72, 93. el-Behûti, Keşşâfu'l-Kıma', c. 3, s. 264.

Cumhûr, onu şart koşarken,⁷³ Hanefiler⁷⁴ ve Ahmed bir rivayetinde⁷⁵ onu şart koşmamıştır.

Buradaki ihtilâfın sebebi; hadîs-i şerîfteki “yeden bi yedin” kelimesinin ve başka bir rivayetteki “aynen bi aynin” sözünün anlaşılmasındaki ihtilâftan doğmuştur;

Şâfiiler “yeden bi yedin” sözünü, iki tarafın peşin olarak kabzetmesi olarak tefsir etmişlerdir.

Serahsî, onun hem “peşinen” olması hem de tarafeynin “tekâbudu” anlamına geldiğini söylemiştir.

Ancak o Ubâde b. es-Sâmit hadîs-i şerîfinin diğer bir rivayetinde gelen (عَيْنًا بَيْنَ) “aynen bi aynin” cümlesinin manası: “ta'yin edileni ta'yin edilenle satınız.” demektir. Bunun anlamında kabz şartının değil, ta'yin şartının olduğunu ifade edilmiştir. “Ta'yin”in anlamı ise; ya iki bedeli meclise getirerek veya ona işaret ederek veyahut da sıfatlarını belirleyerek olacağını belirtmişlerdir.

Hanefilerin dedikleri gibi elle kabzedilmeyen şeylerin ta'yin ederek satılmasında kolaylık vardır. Ticâret yaparken toptan satılan malları, hayvan sürüsünü göstererek, binlerce ton malın sıfatlarını inceden inceye tayin ederek de kabız manası tahakkuk eder, dinimizde zorluk kaldırılmıştır. Malın her zerresini görme şartını koşanlar, sıfatlarının detaylı belirmesini yeterli görmeyenler “zorluğun kaldırılması” ilkesiyle çelişmektedir.

Zaten Kâsânî, elle alınmayan mallarda, satıcı malla müşteriye baş başa bırakırsa, müşteri de malı almaya imkân bulduysa, bunun kabz manası taşıdığını söylemiştir.⁷⁶

25) Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem aynı sınıf malın birbirleriyle satışında beş kısa hal cümlesi kullanmıştır. “mislen bimislin” eşit olarak, “yeden biyedin” peşin, al-ver, “veznen biveznin” tartısı tartısına, “keylen bikeylin” ölççeği ölççeğine, “aynen biaynin” belirlenen belirlenene, satınız buyurmuştur. “Cevâmî’ul Kelim” den sâdır olan bu veciz hâl cümlesiyle (beş şartla), kitapları taşıran çok manalar ifade edilmiştir.

26) Âlemlere rahmet olarak gönderilen Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem, ayrı sınıf ribevî malların birbirleriyle tebedülünde, satışında da bir tek şart koymuştur; “yeden biyedin” yani iki bedelin de peşin olması, vâdesiz olmasıdır.

27) Borç veren birisinin fâiz şartını veya enflasyon farkını vermeyi şart koşması da ödünç alıp- verme (gard) akdini fâsit ve haram kılar. Haram parayla ne hayır yapılır, nede yaptığından sevap alınır. Haram paradan kurtulmanın yolu; sevap beklememek şartıyla başkasına tasadduk etmektir. Ama ödünç alan kişi borcunu hiçbir şart

koşulmadan, gönül rızasıyla daha fazla öderse bu fazlalık fâiz değildir, bilakis müstehaptır, iyiliğe karşı daha güzel iyilik yapmaktır, Rasûlullâh’ın da sünnetidir.

28) Müslüman’ın malı sadece onu Cennet’e götürecek bir aracı olabilir, ama Cehennem’e götürecek ve âdeta tapındığı bir amacı olamaz. Mü’min akıldır her işinin encâmını âhret hesabına göre indeksler.

29) Fâizin miktarı az veya çok olsun, enflasyonun altında veya üstünde olsun, adı faiz, riba, tefecilik, rant, paranın kirası veya ne olursa olsun, vereni banka veya şahıs olsun, alanı zengin veya fakir olsun, amacı tüketim veya üretim olsun, sebebi ihtiyaç veya refah olsun, cevâzına fetvâ vereni hoca veya hocaların hocası olsun; hepsinin hükmü aynıdır, hepsi de ribâdır, zulümdür, fasit ve haram akitlerdir.⁷⁷ Mecellenin 3. Maddesinde geldiği gibi “akitlerde dikkate alınacak olan şey; lafız ve sözleri değil, kasıt ve muhtevasıdır.”⁷⁸

30) Fâizden vazgeçmeyenler Allah’a ve Rasûlüne (kamunun haklarına) tecâvüz ettikleri için, bütün ümmet-i Muhammede karşı da harp açmış sayılmıştır. Fâizciler insanların mallarını sömürürken, kanlarını emerken hep yaldızlı, mâsum üslup kullanmışlar, safatalarıyla emellerini gizlemişlerdir. Ama “alım satım da fâiz gibidir” sözleriyle gizli olarak insanlık suçları işlediklerini açığa vermişlerdir. Allah da: “o halde Allah’a ve Rasûlüne karşı harp açtığınızı ilan ediverin” buyurmuştur.⁷⁹

Allah fâizcilerin topluma harp açtıklarını îmâ ederek, kamunun da kendilerine açılan harp karşısında eli kolu bağlı durmamalarını, kendilerini sömürttirmemelerini, düşmanlarını güçlendirmemeleri istemiştir. Bilakis Müslümanlara cihat etmelerini, zarûri hacetini gidermek için ödünç mal arayanların yararına, faizsiz sırf Allah rızası için ödünç para (gard-ı hasen) vermelerini emretmiş vacip kılmiştir. Allah’a ve Rasûlüne inananların, aynı safta durup birbirleriyle yardımlaşmaları, dayanışma yapmaları, varlıklarını devam ettirmelerinin şartı olmuştur.

Sünnî Mezheplere göre Ribânın İletî

Kısaca **altın ve gümüşün illeti (gerekçesi)** hakkında üç mezhep(ekol) vardır;

- 1) Hanefiler⁸⁰ ve Ahmed’in⁸¹ üç rivayetinden en kuvvetlisine göre illet; cins birliği ile beraber vezindir (tartıdır).
- 2) Mâlik’in⁸² iki kavlından birine göre, Ahmed’den⁸³ rivayet edilen üç görüşten ikincisine göre; Hanefiler’in⁸⁴ furû’larından sarf ve ribâ bablarında

⁷³ Kadı Abdülvehhâb, el-İşrâf, c. 1, s. 256. eş-Şirbînî, Muğni’l-Muhtâc, c. 2, s. 22. el-Behûti, Keşşâfu’l-Kına’, c. 3, s. 264.

⁷⁴ Es-Serahsî, el-Mebsût, c. 12, s. 111. ez-Zeyleî, et-Tebyîn, c. 4, s. 89.

⁷⁵ Er-Rafî, el-Azîz, c. 8, s. 165.

⁷⁶ el-Kâsânî:el-Bedâi’,c:5,s:148.

⁷⁷ Dalgın, Prof. Dr. Nihat, Faiz Yasağıyla İlgili Farklı Yaklaşımlar, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy 16, 2010, s: 77-110. Yazar makalesinde ribâyı mübah ve helal görenlerin delillerini çürütmüş, onlara reddiyelerini ilmi ve nezaketli üslûbuyla cevaplandırmıştır.

⁷⁸ Köse, Prof Dr. Saffet, İslam Hukukuna Giriş, Hikmet evi yayınları, 7. Baskı, s: 272, 2016, İst.

⁷⁹ İmam Cessâs bunun Enfâl sûresindeki 58. Ayete benzediğini söyler. Orada sulh sözleşmesini bozup Müslümanlara saldıran hainlere karşı aynı şekilde saldırılmasına (îmâ ile)

izin verildiği, harbedenlere karşı eli kolu bağlı durulmalarını belirtilmiştir. Bknz; Ahkamü’l Kurân ve delâilühü, c. 1, s.473.

⁸⁰El-Kâsânî, Bedâiu’s Sanâi’, c.5, s.183.

⁸¹ El-Behûti, Keşşâf-ül Gmâ’, c.3, s.251, 264.

⁸²İbn-i Abd-il Berr, Câmîu beyân-il İlmî ve Fadlihî, s.385.

Sahnûn, el-Müdevvene, c.3, s. 90-91.

⁸³ İbn-i Gudâme, el-Muğni, c.4, s.6.

⁸⁴ El-Kâsânî, Bedâi-u Sanâi’, c.5, s.185. Es-Serahsî, el-Mebsût, c.14, s.24-25. İbn-ül Hümâm, Feth-ul Kadîr, c.5, s.287. el-Cessâs, Ahkâm-ül Kur’âni ve Delâilühü, c.1, s. 465.

Hanefiler “para olma” illetini, paraların satıldığı, dövizlerin bozulduğu, sarraflık mesleğinin icra edildiği “sarf” babında yazmaları, semeniyyeti ihmal ettikleri demek değildir, bilakis bu her konuyu yerine koymaktaki meharetlerini göstermektedir.

yazılan ve çıkartılan hükme göre illet; mutlak semeniyettir (para oluşudur).

- 3) Şâfiî'ye,⁸⁵ Mâlik'in⁸⁶ iki kavlından birine göre, Ahmed'in⁸⁷ üç rivayetinin birine göre illet; Semeniyetü'l-Galibedir (paranın aslı olmasıdır).

Dört eşyada (buğday, arpa, hurma ve tuzda) Ribe'l-Fadl'in illeti hakkında dört mezhep vardır;

- 1) Hanefilerde,⁸⁸ Ahmed'in⁸⁹ üç rivayetinin birisinde illet; cins birliği ile beraber keyl (ölçek) 'dir.
- 2) Şâfiîde⁹⁰, Ahmed'in⁹¹ üç rivayetinden birisinde illet; cins birliği ile beraber tu'm (gıda maddesi)'dur.
- 3) Ahmed'in⁹² üç rivayetinin birisinde illet; cins birliği ile beraber tu'm ve keyl'dir.
- 4) Mâlik'e⁹³ göre Ribe'l-Fadl'da da, Nesîe'de de illet; cins birliği ile beraber vücudu besleyen, ayakta tutan (ıgtiyât) ve depolanabilir, saklanabilir (iddihâr) olmasıdır.

Dört Eşyada Ribe'n-Nese'in İleti hakkında iki mezhep vardır;

- 1) Hanefilerde⁹⁴ ve Ahmed'in⁹⁵ üç rivayetinin en kuvvetlisine göre illet; cins birliği ile veya iki cinsten birinin bulunmasıyla beraber keyl (ölçek)'dir.
- 2) Mâlik⁹⁶, Şâfiî⁹⁷ ve Ahmed'in⁹⁸ üç rivayetinin birine göre illet; tu'm'dur, cins ister aynı olsun ister ayrı olsun. Mâlik "Tu'm bulununca Nese' haram olur. İster vücudu besleyip ayakta tutsun, ister bekletilmekle, depolanmakla bozulmayan şey olsun, ister cinsi aynı olsun, ister aynı olmasın değişmez." demiştir.

Sonuç

İslam'da alışverişin helâl olabilmesi için, iki taraftan her birisinin hür irâdesine, rızasına, menfaatine dayalı olması, alım ve satımın aldatma, yalan, gasb, hırsızlık ve kumar gibi bâtil ve harâm yollardan ârî olması şarttır. İkili sözleşmelerde sadece tek tarafın lehine şart koşulan, gerek malda gerekse va'dede hiçbir karşılığı olmayan "fazlalık" da, yani fâiz de haram kılınmıştır. Bakara sûresinin 279. âyetinde fâizin yasaklanmasının sebebinin başkalarının malının haksız yolla alma ve zulüm olduğu zikredilmiştir.

Allah'ın elçisi; altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzu "ribâ malları"nın aslı saymış ve hükümlerini detaylarıyla kendisi açıklamıştır. Fıkıhçılar da naslarla tesbit edilen ribâ mallarının haramlığının illetini, gerekçelerini tespit etmişler, sonra illette uyuşan, örtüşen ve hakkında nass bulunmayan diğer malların hükümlerini de asıl nasla tespit edilen bu altı malın veya maddenin hükümlerine kıyas yaparak geçirmişlerdir. Hanefilerin kendisine kıyas edilen şeyin, mansûs (ayet veya hadis

olmasını şart koşmalarıyla infirâd etmeleri, onların kıyaslarının da naslarla ne kadar uyumlu olduğunun göstermiştir. Altın ve gümüşün illetinin tartı, para olma ve cins birliğinin olması hakkında ittifak vardır. Diğer dört gıda maddesinin ölçekle miktarının belirlenmesinde ve altı ana madde, birbirlerinin cinsleriyle satılırken, miktarları ölçü ile belirlenirken eşit ve peşin olma şartı aranmıştır. Ancak bunların değişik cinsleriyle alım ve satımı yapılırken, sadece peşin olma şartı yani vâdesiz olma şartı koşulmuş, değişik ölçülerle miktarlarının az veya çok olması serbest bırakılmıştır.

Şu imtihan dünyasında⁹⁹ helâl mal kazanıp, helâl tüketen kişi sınavı kazanmış, gayr-ı meşru' harâm mal kazanıp harcayan da sınavda kaybetmiş ve dünyâdan nasîbini almadan (Cenneti kazanmadan) göçüp gitmiş sayılır.

Allâh İslâm'dan başka hiçbir dini ve sistemi kabul etmez.¹⁰⁰ O, her bireyin emîn, doğru, âdil, dindar, merhametli ve güzel ahlaklı olmasını ister, takvâ sahiplerine dünyâda ve âhirette müjdeler verir.¹⁰¹ dünyâda rızkını genişletir,¹⁰² Kurân'dan yüz çevirenlerin rızkını daraltır.¹⁰³ O'nun haksız ve karşılıksız kazanç olan ve insanları sömürmekten ibaret olan fâizi yasaklaması, buna mukâbil dünyâda toplumsal iyilik ve yardımlaşmayı emretmesi,¹⁰⁴ mü'minlere birbirlerine karşı merhametli olup, katı kalpli olmamalarını istemesi¹⁰⁵ şüphesiz O'nun "rahmân" sıfatının tecellisidir. Âhirette ise merhametini yalnız ve yalnız kolaylık ve tevhid dini olan "İslâm"la uyumlu ve barışık yaşayanlara tahsis etmesi (özel kılması) de Allah'ın "rahîm" sıfatının tecellisi olacaktır. İslâmla barışık olmayan zâlimlere yaptıklarının bedelini ödetmesi de adâletinin tecellisi sayılmıştır.

Allah'tan dileğimiz, bizleri yaptığımız hatâ ve günahlar yüzünden adâletiyle hesâba çekmemesi, affıyla ve rahmetiyle muâmele etmesidir. XXI. asrın fâiz ve günah ateşine düşen veya onun dumanından etkilenmiş her bir toplumun da yüzlerini tekrardan İslâm'a çevirmeleri, iyilikleri emreden, kötülükleri yasaklayan, Allah'a saygılı, mahlûkatına merhametli, hayırlı birer ümmet olmaları gerekmektedir.

Kaynaklar

- Abdülvehhâb b. Ali el-Bağdadî el-Mâlikî el-Kâdî (ö.422/1030-1031), el-İsrâf Alâ Mesâilî'l-Hilâf, Matbaatü'l-İrâde, Tunus.
Abdülvehhâb, el-Maûne alâ Mezheb-i Âlim-il Medine, tah. Hamîş Abdü'l Hagg, mektebetü't ticariye, Mekketü'l Mükerrreme.
Adevî Ali es-Saidî el-Mâlikî, Hâşiyetü'l Adevî alâ Kifayeti't Tâlibi li'l Kayrevânî (ö.h. 1189), Mektebetü Mustafa el-Bâbi el-Halebî, Mısır, h.1357-m.1938.

⁸⁵ Eş-Şirbîni, Muğn-il Muhtâc, c.2, s.25.

⁸⁶ Abd-ül Vehhâb, el- Maûne, c.2, s. 960. İbn-i Rüşd (torun feylosof), Bidâyet-ül Müctehid, c.2, s. 130. El-Adevi Ali es-Saidi, Haşiye ale'r Risale, c.2, s.130.

⁸⁷ İbn-i Gudâme, el-Muğni, c.4, s.6.

⁸⁸ İbn-ül Hümâm, Feth-ul Gadîr, c.7, s.4.

⁸⁹ El-Behûtî, Keşşâf-ül Ginâ', c.3, s.251.

⁹⁰ Eş-Şirbîni, Muğn-il Muhtâc, c.2, s. 22.

⁹¹ İbn-i Gudâme, el-Muğni, c.4, s.6..

⁹² İbn-i Gudâme, el-Muğni, c. 4, s.7.

⁹³ El-Hattâb, Mevâhib-ül celif, c.4, s.346.

⁹⁴ El-Kâsânî, Bedâi', c.5. s. 183.

⁹⁵ İbn-i Gudâme, el-Muğni, c.4, s. 14.

⁹⁶ Ed- Düsûgî, Hâşiye, c.3, s. 47-48. El-Hattâb, Mevâhib-ül Celil, c.4, s. 316-317.

⁹⁷ Eş-Şirbîni, Muğn-il Muhtâc, c.2, s. 21-22.

⁹⁸ İbn-i Gudâme, el-Muğni, c.4, s.14.

⁹⁹ Mülk, 67/2 .

¹⁰⁰ Al-i Imrân, 3/85 .

¹⁰¹ Yûnus, 10/63 .

¹⁰² İsrâ, 17/18-20 ..A'râf, 7/96 .

¹⁰³ Tâhâ, 20/124.

¹⁰⁴ Mâide, 5/2 .

¹⁰⁵ Al-i Imrân, 3/159. Fetih, 48/29 .

- Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî el-İmâm (164-241), Müsnedü'l İmâm Ahmed b. Hanbel, el-Mektebü'l-İslâmiyyi, 5. Baskı, 1405h. 1985m, Beyrut.
- Alkış Alpaslan, İslâm Hukûkunda Fâizin İleti Makalesi, KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi, 30.06.2018, 16. Yıl, 31. Sayı, s. 113-160.
- Aynî Mahmûd b. Ahmed el-Hanefî ö.h.855., el-Binâye fi Şerhi'l Hidâye, Dâru'l fikir, 1. Baskı, h.1401-m. 1981, Beyrut-Lübnan.
- Aynî Mahmud b. Ahmed el-Hanefî, Umdetü'l-Karî Şerh-u Sahihî'l-Buhari, Matbaat'ü Mustafa el-Bâbi el-Halebî, h.1392-m.1972, Mısır.
- Behûtî Mansûr b. Yunus el-Hanbelî, ö.h. 1051, Şerh-u Müntehe'l-İrâdât, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine.
- Behûtî Mansur b. Yunus el-Hanbelî, ö.h. 1051, Keşşâfû'l-Kınâ'an Metni'l-İknâ', Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, h.1403-m.1983.
- Beyhakî Ebûbekir Ahmed b. El-Hüseyn b. Ali eş-Şâfiî ö.h.458, eş-Sünenü'l-Kübra, Dârü'l-Fikir, Beyrut.
- Cassâs Ebûbekir Ahmed b. Ali er-Razi el-Hanefî h.ö.370., Ahkâmü'l-Kur'an ve Delailühü, Darülfikir, Beyrut-Lübnan.
- Cassâs Ebûbekir Ahmed b. Ali er-Razi el-Hanefî h.ö.370., , El-Fusûl fi'l Usûl, Evi'l-müsemma bi usûlü'l Cassâs c. 2, s. 207, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut, 2010.
- Dâmad Efendi Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, ö.1078h., Mecmaü'l-Enhûri Fî Şerhi Mülteka'l- Ebhuri, Darü İhyâü't-Türasi'l- Arabiyyi, Beyrut.
- Düsükî Muhammed Arafâ el-Mâlikî, ö.h. 1230., Hâşiyetü'd-Düsükî Ala's-Şerh-i'l-Kebîr, Dârü'l fikir.
- Feyyûmî Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mısırî, ö.h.770, el-Mısbâhu'l-Münîr fi Garibi's- Şerhi'l- Kebîr, el-Mektebetül-İlmiyye, Beyrut.
- Hâkim Muhammed b. Abdillâh en-Nisâburî, ö.h.405, el-Müstedrek Ala's Sahihayn, Daru'l Ma'rife, Beyrut. Zeylinde Zehebî'nin "et-Telhis"ı vardır.
- Hattâb Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Mağribî el-Mâlikî, ö.954h., Mevâhibü'l Celil li Şerhi Muhtasari Halil, Darülfikir, 2. Baskı, 1398h.-1978m., Beyrut.
- Izz-üd Din Abdülaziz b. Abd-üs Selâm, ö: 660, Kavâid-ül Ahkâm fi masâlih-il Enâm, Dârü'l kütübü'l ilmiye, Beyrüt.
- İbn Âbidin Muhammed Emin ö.1252h., Reddû'l- Muhtâr Ale'd Dürri'l Muhtâr Şerhu Tenviri'l Ebsar, (Hâşiyetü İbn Âbidin), Darülfikir, 1399h-1979m., Beyrut.
- İbn Abdilber Ebû Ömer Yûsuf b. Ömer el-Kurtubî el-Mâlikî, ö.463h., Câmiü Beyânî'l-İlmi ve Fadlihi ve Ma Yenbeği fi Rivayetihi ve Hameletihi, Tab'atü Daril-Kutubil İslamiyye, 2. Tab', Kâhire, 1402h., 1982m.
- İbn Hacer el-Askalanî, Ahmed b. Ali ö.852h., et-Telhisü'l- Habîr fi Tahrîci Ehadîsi er-Râfiyyi'l- Kebîr, 1384 h-1964 m, Medinetü'l Münevver.
- İbn Hazm Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm el-Endelüsî ez-Zahirî ö.456 h, Merâtibü'l İcmâ' fi'l İbâdâti ve'l Muâmelati ve'l İ'tikadât ve Meahû Nakdû Merâtibi'l İcma' li İbni Teymiye bi Ta'ligi Muhammed Zahit el-Kevseri, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut.
- İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdilvahid es-Sivasî el-Hanefî, ö.861 h., Şerh-u Fethi'l Kadîr, 2. Baskı, Daru'l fikir, 1397h-1977m, Beyrut.
- İbn Kesîr İsmâil b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeskî, ö.774h., Tefsîrû'l Kur'âni'l Azîm, Tahkik; Yûsuf Abdurrahman el-Meraşî, Darülmariife, 1407h-1987m.
- İbn Kudâme Muvaffaku'd Din Abdullâh b. Ahmed el-Hanbelî ö.620h., el-Muğni, Mektebetü'r Riyadi'l Hadîsiyye, Riyâd.
- İbn Rüşd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubi el-Mâlikî el-Feylesofî, ö.595h., Bidâyetü'l- Müctehid ve Nihâyetü'l- Muktesid, Tab'atu Daril Marife, 7. Baskı, 1405h.-1985m, Beyrut-Lübnan.
- Karaman Hayrettin, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, ensar neş. , 17. Baskı, 2014, İstanbul.
- Kâsânî Alâu'd Din, Ebûbekir b. Mesûd el-Hanefî, el-Mulakkab bi Meliki'l Ulemâ, ö.587h., Bedâiü's Sanâi' fi Tertibi's Şerâi', Beyrut-Lübnan.
- Kurtubî Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Mâlikî , ö.671h., el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'ân, Tahkik: İbrahim Atfeş, Beşendi Halefullâh ve Muhammed Hüseyin, Dârü'l Kütübü'l Mısriyye, h.1373-m.1954.
- Muhammed b. El-Hasen eş-Şeybânî el-İmâm, Muvatta-u Muhammed, Darulkalem, Tahkik ve Ta'lik: Abdülvehhâb Abdüllatif, m.1984, Beyrut.
- Münzirî Abdülazîm b. Abdilkavî el-Mısırî, ö.656 h., Muhtasar-u Sünen-i Ebi Dâvud, Tahkik: Muhammed Hâmid el-Fegî, Matbaatü's Sunneti'l Muhammediyye, h. 1367, Kahire.
- Müslim, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâburî, ö. 261 h., Sahih-u Müslim, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâgî, Dar'u İhyai't Türasi'l Arabî, 2. Baskı, m.1972, Beyrut.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, ö. 303 h., Sünenü'n- Nesâî, Darul-Beşâiril İslâmiyye, h.1406-m.1986, Beyrut.
- Nevevî Yahyâ b. Şeref eş-Şâfiî ö.676h., el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb, Daru'l fikir, Beyrut.
- Râfiî Abdülkerim b. Muhammed ö. 623 h., el-Azîz fi Şerhi'l Vecîz mea Kitabi'l Mecmu', Darul fikir.
- Sahnûn b. Said et-Tennûhî, el-Müdevvenetü'l Kübrâ, Dâru'l Fikr, Beyrüt, 1986h. -1406h.
- Semerkandî Alâüddîn Ebû Bekr, Muhammed b. Ahmed, ö:539h. , Tahk: Dr. M. Zeki Abdü'l Berr, 1. Tab', 1984m, 1404h.
- Serahsî Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, ö. 490 h., el-Mebsût, Tabat'ü Çağrı, m.1983, İstanbul.
- Şîrâzî Ebû İshâk İbrahim b. Ali eş-Şâfiî, ö.476h., el-Mühezzeb, Matbaat'u Mustafa el-Bâbi el-Halebî, 1379h., Kahire.
- Şîrbînî Muhammed el-Hatîb eş-Şâfiî ö. 977 h., Muğni'l- Muhtâc İlä Ma'rifet'i Meânî Elfâzi'l-Minhâc alâ Metn'i Minhâci't Talibin, Darulfikir, Beyrut.
- Tabarânî Süleyman b. Ahmed, el-mu'cem-ül evsat, daru'l Haremeyn, 1995, Kahire.
- Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, ö. 310 h., Tefsîru't-Taberî ev Câmiu'l- Beyân fi Te'vîli'l-Kurân, 1. Baskı, Dâru'l kütübü'l İlmiyye, 1412h-1992m., Beyrut.
- Tirmizî Muhammed b. İsmâ b. Sevre, Ebû İsmâ, ö. 279 h., Sünenü't Tirmizî, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâgî, el-Mektebetü'l İslâmiyye, Beyrut.
- Yazır, Hamdi, Hak Dîni Kuran Dili, eser kitabevi, İstanbul.
- Yüksek İsmâil İbrâhîm, Fıkhu'l-Bey'i Beyne Ehli'r Re'yi ve Ehli'l Hadîsi, Risâletü'l- Mâcistîr, Câmiat-ü Ümmi'l-Qurâ, Mekketü'l Mükerrreme.
- Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer, ö: 538 h. Esâsü'l Belâğa, tah: Abdurrahîm Mahmûd, dâru'l Ma'rife Beyrut, 1982m. - 1402h.
- Zeylei, Fahreddin Osman b. Ali el-Hanefî ö.743h., Tebyînü'l-Hakâyık Şerh-u Kenzi'd-Dekâik, Matbaatül Emîriyye, h.1314, Mısır.
- Zeylei, Cemâlü'd Dîn Abdullâh b. Yûsuf el-Hanefî, ö. 762 h., Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye, el-Mektebetü'l İslâmiyye, 2. Baskı, 1393h, - 1973m.